Για το Σύντομο Καλοκαίρι της Αναρχίας του Εντσενσμπέργκερ

Νίκος Κατσιαούνης

Ανάμεσα στην ιστορική και τη λογοτεχνική αφήγηση…

Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι τα επιστημονικά πορίσματα της ιστορικής έρευνας σε πολλές περιπτώσεις απέχουν μίλια μακριά από τις συλλογικές θεάσεις της Ιστορίας. Οι πολυδαίδαλες ερμηνείες, οι μέθοδοι και τα θεωρητικά σχήματα των ιστορικών αδυνατούν να επικοινωνήσουν με τον τρόπο που τα άτομα και οι κοινωνίες φαντάζονται τον εαυτό τους, το παρελθόν τους και, κατ' επέκταση, το μέλλον τους. Συνήθως για τους λαούς η Ιστορία είναι και παραμένει ένα σύνολο ιστοριών τις οποίες αξίζει κάποιος να διηγείται και να ξαναδιηγείται. Κι αυτή η μετάδοση δεν φοβάται ούτε τους μύθους ούτε τις ανατιμήσεις ούτε και τα λάθη του παρελθόντος, αλλά αντίθετα μπορεί να τα εγκολπώσει με δημιουργικό τρόπο μέσα στη συλλογική μνήμη. Αν η Ιστορία είναι μια επινόηση στην οποία η πραγματικότητα προσκομίζει τα υλικά της, τότε αυτά μπορούν να πάρουν το χρώμα και το σχήμα που ο καθένας θέλει να δώσει ώστε να δημιουργήσει το οικοδόμημά του – πραγματικό ή φανταστικό, δεν έχει επί του προκειμένου σημασία.

Κάπως έτσι νοείται το συναρπαστικό βιβλίο ***Το σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας*** του Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ. Όπως είναι γνωστό, περιγράφει με έναν πρωτότυπο τρόπο την ιστορία του Μπουεναβεντούρα Ντουρρούτι, μέσα από τις διαδοχικές αφηγήσεις και εξιστορήσεις ανθρώπων που είτε ήταν στον στενό του κύκλο είτε βίωναν από κοινού τα γεγονότα των συναρπαστικών χρόνων πριν και μετά τον Ισπανικό εμφύλιο του 1936. Και μέσα από τις διηγήσεις για τον Ισπανό επαναστάτη περνά μπροστά μας, με έναν αφηγηματικό τρόπο που θυμίζει ταινία, οι προσπάθειες και οι αγώνες των αναρχικών για την έφοδο στον ουρανό, για την πραγμάτωση της κοινωνικής επανάστασης.

Η ιστορία των αναρχικών στην Ισπανία ξεκινά όταν τον Οκτώβρη του 1868 ο Τζουζέπε Φανέλι, θαυμαστής του Μπακούνιν και ανήκων στην αντιαυταρχική πτέρυγα της Πρώτης Διεθνούς, χωρίς να γνωρίζει ισπανικά, φτάνει στη Μαδρίτη για να διαδώσει το μήνυμα του αναρχισμού. Έκτοτε και στην πορεία του χρόνου, οι αναρχικοί στην Ισπανία θα διατηρήσουν μια ηγεμονική θέση στο εργατικό κίνημα, αποτελώντας παράλληλα και το πιο επαναστατικό του τμήμα.

Το βιβλίο του Εντσενσμπέργκερ αποτελεί, από τη μία, μια διαδρομή στην ιστορία του αναρχικού κινήματος μέσα από το ψηφιδωτό των αφηγήσεων των ίδιων των πρωταγωνιστών και, από την άλλη, επιχειρεί το χτίσιμο ενός πορτρέτου του Ντουρούτι επιμένοντας τόσο στην αγωνιστική του δράση όσο και σε ψυχογραφικές αποτυπώσεις. Εξάλλου την περίοδο που γράφτηκε το βιβλίο, στις αρχές της δεκαετίας του 70, η σκιά της φρανκικής δικτατορίας είχε επιβάλει ένα ιδιόμορφο μισοσκόταδο στην ιστορία του ισπανικού αναρχισμού.

Ο Εντσενσμπέργκερ δεν προτίθεται να κάνει μια αγιογραφία του Ντουρούτι. Αντίθετα, προσπαθεί να φωτίσει έναν αντι-ήρωα του οποίου η φήμη κολλά στο θάρρος του, στην εντιμότητά του και στην αλληλεγγύη του και ο οποίος δοκιμάζεται σε άνισες καταστάσεις. Διότι ο Ντουρούτι, όπως συμβαίνει με ένα πλήθος

λαϊκών αγωνιστών, δεν μπορεί να τυποποιηθεί, να κανονικοποιηθεί, και γι' αυτό τον λόγο οι μάζες αναγνώριζαν τον εαυτό τους σε αυτόν – το ίδιο συμβαίνει με τον «δικό μας» Άρη Βελουχιώτη.

Η επανάσταση των Ισπανών του 1936 αποτελεί μια ιστορική θραύση μέσα στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, από εκείνες που κάνουν την ανθρωπότητα να αντιληφθεί τις δυνατότητες της δύναμής της για να δημιουργήσει έναν πιο ελεύθερο κόσμο. Τα «ηρωικά χρόνια» στην Ισπανία, όπως τα αποκαλεί ο Μάρει Μπούκτσιν, χαρακτηρίστηκαν από τους ελευθεριακούς πειραματισμούς σε οργανωτικές δομές, σε πολιτικές μεθόδους λήψης των αποφάσεων, στη συγκρότηση μιας αξιακής κλίμακας διαφορετικής από την κυρίαρχη, σε μια νέα εκπαιδευτική διαδικασία χωρίς καταναγκασμούς και σε μορφές πάλης και δράσης. Όπως είναι φυσικό, κάθε πειραματισμός έχει και τις αποτυχίες του, τα λάθη ή τις υπερβολές του.

> ***Η επανάσταση για τους Ισπανούς αναρχικούς σήμαινε τη θεσμοποίηση της άμεσης δράσης: την ενασχόληση δηλαδή με την αυτοδιαχείριση ως κανονική μορφή πολιτικής.***

Αν ο προλεταριακός σοσιαλισμός αποτέλεσε για πάνω από έναν αιώνα μια σημαντική επαναστατική δύναμη εξαιτίας όχι τόσο της άρτιας οργάνωσης του προλεταριάτου, αλλά περισσότερο λόγω της βίαιης διαδικασίας προλεταριοποίησης που επέβαλε ο πρώιμος καπιταλισμός στην πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ήττα της ισπανικής επανάστασης κλείνει και έναν μεγάλο κύκλο που άνοιξε με τις μεγάλες εξεγέρσεις και επαναστάσεις της νεωτερικής εποχής, προτού ο προλεταριακός σοσιαλισμός εκπέσει σε μεταβλητή της ιδεολογίας του κρατικού καπιταλισμού.

Η νεωτερική έννοια της επανάστασης είναι αναπόσπαστα δεμένη με την ιδέα ότι η ιστορική πορεία κάνει ξαφνικά μια νέα αρχή. Σύμφωνα με τη Χάνα Άρεντ, είναι κρίσιμο για τις νεωτερικές επαναστάσεις ότι η ιδέα της ελευθερίας και μιας νέας αρχής

πρέπει να συμπίπτουν. Μόνο όταν η Ιστορία απέκτησε τη γραμμική της εξήγηση έγινε εφικτό να νοηθούν οι επαναστάσεις ως μια ριζική τομή που δημιουργεί νέες συνθήκες και απελευθερώνει ένα κοινωνικό δυναμικό που δημιουργεί νέες πραγματικότητες.

Το ζήτημα της ελευθερίας αποτέλεσε το διακύβευμα των νεωτερικών επαναστάσεων και το κρίσιμο σημείο στο οποίο συντρίφτηκαν. Η διαδεδομένη άποψη σήμερα ότι η επανάσταση είτε κρατικοποιείται είτε στρέφεται εναντίον των ανθρώπων που την έπραξαν δεν αποτελεί μια μεταφυσική της ιστορίας αλλά μια διαπιστωμένη ιστορική τραγωδία, με την οποία δυστυχώς θα πρέπει να έρθουμε αντιμέτωποι, τουλάχιστον όσοι επιδιώκουμε μια αλλαγή του κυρίαρχου παραδείγματος.

Αν και είναι κοινότυπο, θα λέγαμε ότι η διαδικασία της απελευθέρωσης δεν ταυτίζεται απαραίτητα με την επιθυμία της ελευθερίας, αν και αποτελεί προϋπόθεσή της. Η απελευθέρωση πάντα προβάλλει με μεγαλοπρέπεια ενώ η εδραίωση της ελευθερίας πάντα είναι αβέβαιη. Κάτι τέτοιο στην αφαιρετική του διάσταση συνέβη και με τους Ισπανούς αναρχικούς στην προσπάθειά τους να επιτύχουν αυτό που ο Χέγκελ ονόμασε συμφιλίωση του ουρανού και της γης, δηλαδή την επανάσταση.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι ο Εντσενσμπέργκερ στο Σύντομο καλοκαίρι της αναρχίας προσπαθεί να ξεπεράσει τα όρια της ιστοριογραφίας και να μας μεταφέρει στη δρώσα πραγματικότητα των Ισπανών επαναστατών, στις συνθήκες της καθημερινής και πραγματικής τους ζωής. Κι αυτά τα μονοπάτια ίσως μόνο η λογοτεχνία μπορεί να τα προσπελάσει, να μπει δηλαδή μέσα στις ζωές και τις ψυχές των ανθρώπων, να μυριστεί να κίνητρά τους και να προσπαθήσει να τους καταλάβει. Ο συγγραφέας κατάφερε να αποτυπώσει κάτι ιδιαίτερα σημαντικό που είναι και ο λόγος για τον οποίο άνθρωποι σαν τον Ντουρούτι κατάφεραν να επιβιώσουν στη συλλογική μνήμη και δεν είναι άλλο από τις μαρτυρίες των ίδιων των ανθρώπων, από την προφορική παράδοση που ανάμεσα στον μύθο και την αλήθεια δημιουργεί και αναπαριστά τη δρώσα ιστορία των λαών.

Αλήθεια τι θα γνωρίζαμε για τον Ντουρούτι, σε μια περίοδο όπου η διατήρηση των αρχείων ήταν παντελώς άγνωστη, αν δεν υπήρχαν οι ρακοσυλλέκτες της Ιστορίας όπως ο Εντσενσμπέργκερ;

Για το τέλος, ας ακούσουμε τα λόγια του συγγραφέα που νομίζω ότι περικλείουν το σύνολο αυτού του εξαιρετικού βιβλίου:

«Το τέλος του ήρωα δρα σαν οιωνός αλλά και σαν υποχρέωση. Από αυτό το σημείο αρχίζει να αποκρυσταλλώνεται ο μύθος. Η κηδεία του εξελίσσεται σε διαδήλωση. Δρόμοι παίρνουν το όνομά του, η εικόνα του εμφανίζεται σε τοίχους, σε πλακάτ, γίνεται φυλαχτό. Η νίκη της υπόθεσής του οδηγεί σε κανονικοποίηση που σημαίνει σχεδόν πάντα κατάχρηση και προδοσία. Έτσι ο Ντουρρούτι απέφυγε να γίνει επίσημα εθνικός ήρωας. Η ήττα της ισπανικής επανάστασης τον έσωσε από αυτή την τύχη. Έμεινε αυτό που πάντα ήταν. Ένας προλεταριακός ήρωας, ένας από τους καταπιεσμένους και κυνηγημένους. Ανήκει στην αντι-ιστορία, εκείνη που δεν υπάρχει στα βιβλία. Ο τάφος του βρίσκεται στην άκρη της Βαρκελώνης, στη σκιά ενός εργοστασίου. Στην άγραφη ταφόπλακα βρίσκεις πάντα μερικά λουλούδια. Κανένας μαρμαράς δεν χάραξε επάνω τ’ όνομά του. Μόνο άμα κοιτάξεις καλά μπορείς να δεις αυτό που ένας άγνωστος έχει χαράξει με σουγιά και παιδικά γράμματα: τη λέξη Ντουρούτι».